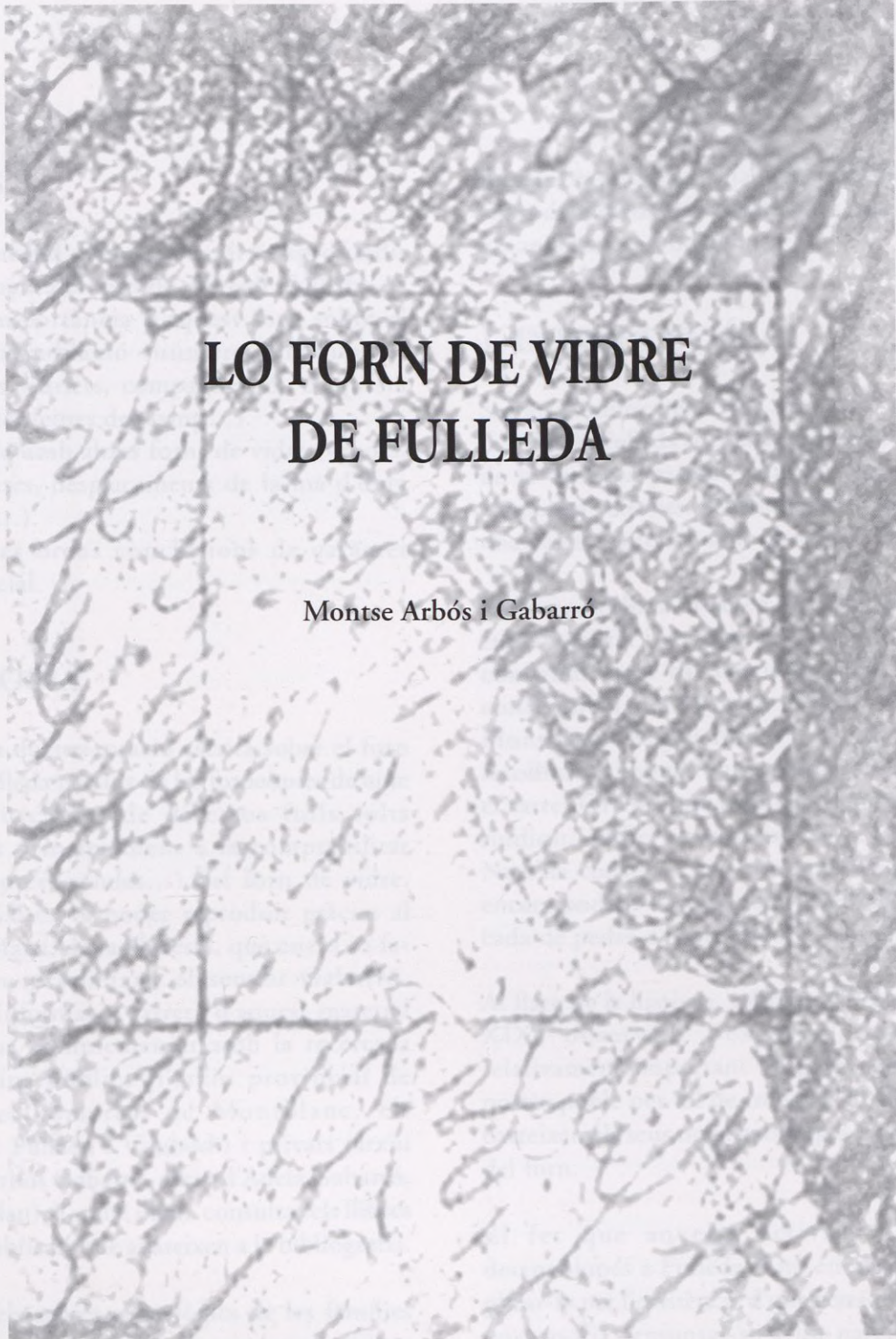

LO FORN DE VIDRE DE FULLEDA

LO FORN DE VIDRE DE FULLEDA

Montse Arbós i Gabarró

OBJECTIUS

L'objectiu principal és el coneixement i l'anàlisi del conjunt de la integració dels processos i descripció amb la Vençut la relació entre les famílies vidreres especialitzades. Arribar a una economia i social.

METODOLOGIA

Revisar tota la literatura de vidre de Fulleda i veure els seus correspondents (Gornals, comarca). Aquest material servirà per a la recopilació del seu d'Arbeca. La fotografia i els diferents aspectes de Tarragona, el municipi de de la família Arbós i el treball no puguin.

Recopilar i classificar vidreres, mitjançant l'ajuda dels matrimonis, dades de naixements, matrimonis i defuncions.

Recopilar informació de la cultura oral, a través d'entrevistes i qüestionaris que s'estan realitzant a tota la gent del poble.

er el forn de
al de poder-

198), el forn
a les darreres
qual cosa és
dada que no
na.

para citant
forn de pa
darrers, a la
Orient i de
producció oral
de transmissió
amb l'actual
de les pures
Aruc en dia
amb una ar
quina.

reges XVIII i
no s'entend
s'estableix al
dient i molta
s'prioritat

industrial en
llocs cal en
ació arcaica
de centres

abans del torn, base sobre la qual s'ha d'afegir la
facilitar d'aconseguir grans quantitats de ambe-
tible, la base dels nombrosos bucs del torn, a
preu econòmic i sense necessitat de llarg
transport.

LO FORN DE VIDRE DE FULLEDA

OBJECTIUS

L'objectiu principal d'aquest estudi és aprofundir en el coneixement del forn de vidre de Fullela.

Analitzar la importància d'aquest forn sobre el conjunt de la població (número d'habitants, integració dels vidriers, compaginació d'aquesta activitat amb les feines del camp...).

Veure la relació amb altres forns de vidre (vendes, famílies vidrieres, desplaçaments de la mà d'obra especialitzada...).

Arribar a unes breus conclusions de caràcter econòmic i social.

METODOLOGIA

Revisar tota la documentació escrita sobre el forn de vidre de Fullela partint de les fotocòpies de cinc volums manuscrits i de diversos fulls solts corresponents principalment a la comptabilitat (jornals, compres, vendes...) del forn de vidre. Aquest material es va poder reproduir gràcies al senyor Fèlix Martí, de la Floresta, que ens el va facilitar del seu propietari, el senyor Gabarró, d'Arbeca. La informació extreta d'aquest material fotocopiats s'ha complementat amb la recerca a diferents arxius públics (l'arxiu provincial de Tarragona, el comarcal de Montblanc, els municipals de Fullela i Vimbodí) i privats (arxiu de la família Arbós Gabarró, arxiu d'Adela Gabarró, arxiu de cal Palau). També s'han consultat els llibres i treballs no publicats que apareixen a la bibliografia.

Reconstruir els arbres genealògics de les famílies vidrieres, mitjançant capítols matrimonials, llibres de naixements, matrimonis i defuncions...

Recuperar informació de la cultura oral, a través d'entrevistes i qüestionaris que s'estan realitzant a tota la gent del poble.

Buscar objectes que s'haguessin fabricat al forn de vidre de Fullela i fotografiar-los, per tal de poder-los analitzar còmodament.

1. INTRODUCCIÓ

Segons Continença, J. A. i Arbós, S. (1986), el forn de vidre de Fullela ja existia l'any 1576 i a les darreries de la centúria passada donava feina a quaranta o cinquanta persones. Però aquesta és una dada que no s'ha pogut contrastar amb altres documents.

El forn es trobava situat en un edifici encara existent en l'actualitat i contigu a la casa, avui forn de pa, coneguda com cal Pastisser o cal Maurís, a la confluència dels carrers Major, d'Orient i de Montblanc (vegeu foto 1). De la tradició oral recollim l'existència d'una passarel·la, que travessava el carrer Orient i unia el forn de vidre amb l'actual sindicat, edifici on es deixaven refredar les peces. No s'ha conservat cap eina del forn. Avui en dia encara podem observar una gran sala amb una arcada de pedra de considerables dimensions.

Al llarg de la història, sobretot en els segles XVIII i XIX, observem l'existència d'un nombre relativament important de gent que s'estableix al nostre poble per tal de treballar de vidriers i molts basteixen els seus nous habitatges en les proximitats del forn.

El fet que aquesta activitat industrial es desenvolupés a Fullela i no en altres llocs cal explicar-lo per l'existència d'una certa tradició artesana que podria remuntar-se a un parell de centúries abans del forn, base sobre la qual s'ha d'afegir la facilitat d'aconseguir grans quantitats de combustible, la fusta dels nombrosos boscos del terme, a preus econòmics i sense necessitat de llargs transports.

Al forn es fabricaven diversos estris i ampolles, setrills, embuts, garrafes, figuetes i especialment porrons, que devien gaudir de molta fama perquè, com diu el refrany: "Rocafort per al safrà, Vallfogona per als codonys i per a bons porrons, Fullea". Al contrari del que es podria pensar, aquest refrany no és gaire conegut per la gent del poble.

El color del vidre més habitual era un verd fort, tot i que també s'emprava vidre blanc, i el material posseïa una gran duresa, cosa que ha fet que alguns objectes ens hagin arribat fins avui (vegeu foto 2).

Quan se celebraven grans festes, conta la tradició, alguns dels treballadors del forn anaven en processó cap a l'església portant les seves eines de treball, formant curioses bombolles de vidre que deixaven esclatar a l'interior del temple, produint un bonic espectacle de llum i color. Aquesta demostració també tenia lloc a una població propera, Senan, el dia de Corpus (Vallverdú, 170).

El forn de vidre de Fullea fou traslladat a Vimbodí (Conca de Barberà) a principis del segle XX, l'any 1901 (Bergadà, 1978, pàg. 138) o el 1903 (Arxiu Municipal de Vimbodí, Contribució Industrial, caixa 221).

Hi ha diferents hipòtesis que expliquen el trasllat del forn a Vimbodí:

- 1- Per aprofitar millor els mitjans de transport, especialment el tren.
- 2- La tradició oral explica que el motiu de la desaparició del forn fou el disgust que va tenir el darrer propietari en cremar-li, uns desconeguts, una gran quantitat de feixos de llenya utilitzats com a combustible. És molt probable que aquest fet tingui relació amb una denúncia formulada, el 17 de maig de 1885, per Joan Masgoret Masip al jutjat de pau de Fullea, per comunicar que la nit de la vigília s'havien cremat 1.200 feixos que tenia en la propietat dels hereus de Manuel Cantó (jutjat de pau: documentació diversa, 1885).
- 3- També ens arriben per mitjà de la tradició oral les desavinences entre els vidriers i el ferrer del poble, qui es negava a reparar els estris del forn.

2. POBLACIÓ

A través de les dades de població, buscarem la influència del forn de vidre en el nombre d'habitants.

Al segle XVIII, en ple funcionament del forn, tenim dues dades poblacionals:

Any 1719.....115 habitants

Any 1787.....428 habitants

Aquest augment del 176% en només seixanta-vuit anys no és un fenomen exclusiu de Fullea. Al conjunt de la comarca, la població augmenta un 257%. Les causes d'aquest espectacular canvi cal buscar-les en una transformació agrícola: les terres, abans marginals, es començaren a conrear i les plantacions d'oliveres es van multiplicar. A més a més, en els casos de Fullea i Senan, la indústria del vidre va ser un altre al·licient per instal·lar-se en aquests pobles.

És sorprenent que quan el forn de vidre es trasllada a Vimbodí, la població de Fullea es manté estable. Hem mirat un padró anterior i un de posterior a aquest fet:

Padró 1898.....454 habitants

Padró 1910.....455 habitants

Per què la població no cau en picat després del canvi d'ubicació del forn? Perquè degut a la proximitat geogràfica entre Fullea i Vimbodí són molts els qui continuen treballant pel forn de vidre, portant-hi llenya i palla (per exemple, la família de cal Coixet o la família de ca l'Assumpta). I perquè era un treball complementari al de les feines del camp, i aquestes devien tenir més pes dins l'economia familiar.

3. INTEGRACIÓ DELS VIDRIERS

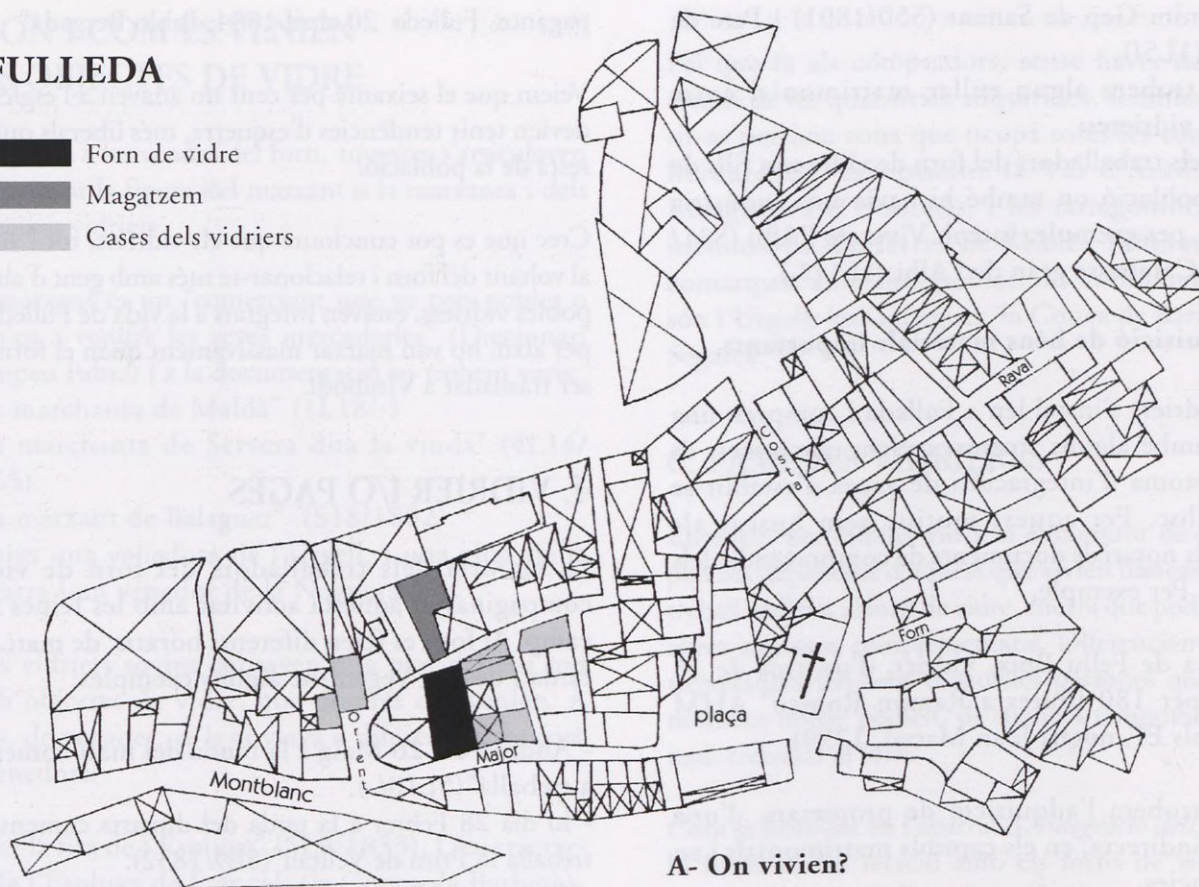
Per tal de demostrar la integració dels vidriers dins el conjunt de la població fulledenca, s'han analitzat diferents punts:

- A- On vivien
- B- Amb qui es relacionaven, amb qui es casaven
- C- Adquisició de béns materials importants
- D- Participació política

FULLEDA

- Forn de vidre
- Magatzem
- Cases dels vidriers

A- On vivien?

Les famílies vidrieres més conegudes (els Català, els Codines, els Besora) tenien les seves cases molt a prop de l'edifici del forn. Cal Codines i cal Banyà (família Català), tan a la vora que segurament hi tenien accés directe (trobem restes arquitectòniques de portes que comunicaven els diferents espais).

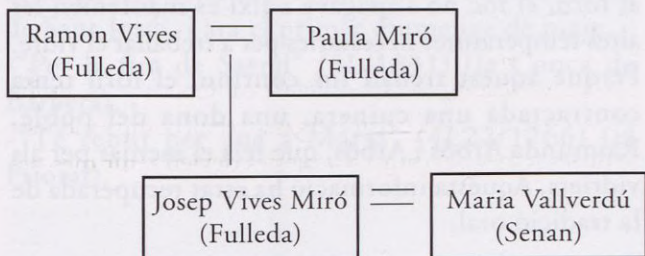
Hem realitzat un mapa de la ubicació del forn, edificis complementaris (magatzem, zona de refredament) i cases relacionades amb els vidriers, a través de les informacions recollides de la tradició oral. No és un mapa representatiu d'una època concreta, però ens serveix per veure la concentració dels habitatges dels vidriers al voltant del forn.

B- Amb qui es relacionaven, amb qui es casaven?

És difícil de constatar, mitjançant els documents, quines relacions tenien els vidriers amb la resta de gent del poble. Però tampoc hem trobat denúncies o judicis en contra que ens facin deduir que hi havia una mala convivència.

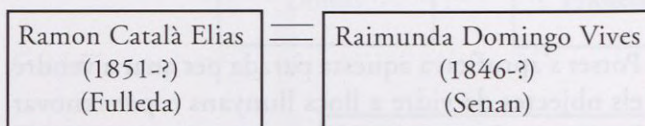
Hi ha una relació clara entre els vidriers de Fullede i els de Senan, alguns treballadors són originaris del poble veí; per exemple, en la documentació manus-

1-

(Font: VALLVERDÚ, 1995, pàg.169)

2-

(Font pròpia)

crita, tenim Gep de Sanant (S50/1801) i Pere de Senant (1L5/).

També trobem algun enllaç matrimonial entre famílies vidrieres:

Molts dels treballadors del forn de vidre són fills de l'Albi, població on també hi havia una indústria vidriera, per exemple, Joseph Vives de l'Albi (S31/1802) i Carabassa gran de l'Albi (1L11/-).

C- Adquisició de béns materials importants

Si els vidriers s'instal·len a Fullea i compren una casa i també alguns trossos, creiem que aquest és un símptoma d'integració i de ganes d'establir-se en un lloc. Per aquest motiu, hem buscat als protocols notariais documents de compravenda dels vidriers. Per exemple,

“Compra de Feliu Boix, vidrier, d'un tros de 15 jornals per 180 lliures a Ramon Romeu” AHM (Protocols EF, notari Joan Marsal, 1779).

També trobem l'adquisició de propietats, d'una manera indirecta, en els capítols matrimonials i en les herències.

D- Participació política

El propietari del forn l'any 1874, el senyor Manuel Cantó i Pàmies, era també l'alcalde de Fullea. (AAG)

Un exvidrier, Francisco Pallerola Vives, va ser jutge municipal (1909), jutge suplent (1922) i vicepresident de la junta municipal (1910).

Ramon Besora Rosich, possiblement descendent dels Besora vidriers, era l'alcalde l'any 1896 i jutge municipal el 1906.

Al *Llibre de compliment pasqual* (AAT) trobem una llista dels vidriers que no anaven a missa. No és una notícia relacionada amb la participació política, però sí amb unes idees polítiques.

“Del horno de vidrio de quince solo han cumplido seis que son Miquel Vives, Francisco Pallerola, Andrés Escrivá, Jaime Domenech, Miquel Juncosa, José Llopis. Los demás son siete hombres, dos mujeres una casada y otra soltera, al precepto de misa han cumplido rara vez o sé puede decir que todos nueve han vivido como

paganos. Fullea 20 abril 1884. Pablo Bergadá”

Veiem que el seixanta per cent no anaven a l'església; devien tenir tendències d'esquerra, més liberals que la resta de la població.

Crec que es pot concloure que els vidriers, tot i viure al voltant del forn i relacionar-se més amb gent d'altres pobles vidriers, estaven integrats a la vida de Fullea i, per això, no van marxar massivament quan el forn va ser traslladat a Vimbodí.

4. VIDRIER I/O PAGÈS

La majoria dels treballadors del forn de vidre compaginaven aquesta activitat amb les feines del camp. Al forn es feien diferents horaris: de matí, de tarda i de nit. Vegem-ne alguns exemples:

-“Andreu dia 26 Maig a la tanda del matí comença a treballar” (5L10/-).

-“lo dia 28 Febrer a la tarda del dimarts comença a treballar lo Prim de Velltall” (5L9/1832).

-“Compte del Ramonet del Pere y Comensa a se atiadó lo dia 2 Sbre a la una de la nit del año 1833” (5L13/1833).

Durant tot el dia i tota la nit hi havia gent treballant al forn, el foc no s'apagava i així es mantenien les altes temperatures necessàries per a treballar el vidre. Perquè aquest treball fos continu, el forn tenia contractada una cuinera, una dona del poble, Raimunda Arbós i Arbós, que feia el menjar per als vidriers. Aquesta informació ha estat recuperada de la tradició oral.

Sembla ser que durant algun període de l'any el forn es tancava, ja que als llibres de comptes se'ns parla del dia de l'encesa (del foc del forn).

-“Compte del Jph de la Sala Jermá del Ramonet comença lo año lo dia de la Ansesa dia 7 Juny” (5L16/-)

Potser s'aprofitava aquesta parada per anar a vendre els objectes de vidre a llocs llunyans o per renovar les eines o fer alguna reforma.

5. ON I COM ES VENIEN ELS OBJECTES DE VIDRE

Pel que fa a les vendes del forn, aquestes s'articulaven mitjançant la figura del marxant o la marxanta i dels mateixos vidriers.

El marxant és un “comerciant que va pels pobles o masies a vendre les seves mercaderies” (Diccionari Pompeu Fabra) i a la documentació en trobem varis:

- “la marchanta de Maldà” (1L18/-)
- “la marchanta de Servera dita la viuda” (4L14/1765)
- “lo marxant de Balaguer” (S18/1802)

Tenim una venedora de l'Urgell, i una altra de la Segarra i un venedor de la Noguera.

I els vidriers sovint cobraven una part del seu sou amb objectes de vidre, que després ells venien. A més, de vegades, se'ls enviava a diferents fires com a venedors:

- “Per la fira de l'Espluga” (5L9/1833). Deu tractar-se de l'Espluga de Francolí (la Conca de Barberà).
- “Té rebut per fira de Prades” (4L22/1766). Vila del Baix Camp.
- “Té rebut per aná a St. Bonifaci” (4L22/1766). Ermita del terme de Vinaixa (les Garrigues), on acudien els pobles del voltant, inclòs Fulledda, el dia de Sant Jordi, i ara el primer diumenge de maig.
- “Per la fira de Sarral” (5L/1831) (la Conca de Barberà).
- “Té rebut per aná a Marsá” (4L22/1766) (el Priorat).

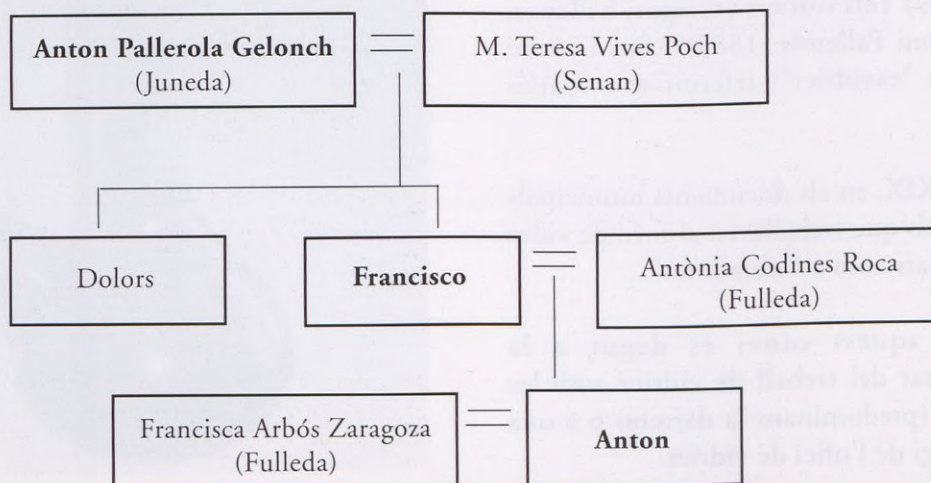
Pel que fa als compradors, sense haver-ne fet un estudi de les quantitats adquirides, semblen repartir-se per una zona que ocupa totes les comarques lleidatanes, exceptuant la Val d'Aran, l'Alta Ribagorça i el Solsonès, i les tarragonines, sense incloure-hi les Terres de l'Ebre. Tanmateix, les comarques amb més poblacions amb compradors són l'Urgell, les Garrigues, la Conca de Barberà i la Segarra.

6. FAMÍLIES VIDRIERES

Entenem per família vidriera el conjunt de vidrier i parents depenents d'aquest que vivien bàsicament del treball realitzat al forn de vidre, encara que podien tenir altres ingressos complementaris. Diferenciem així els treballadors del forn d'aquelles persones que en un moment donat podien, de manera temporal o puntual, treballar al forn.

Com ja hem vist en l'apartat 3, *Integració dels vidriers*, hi havia molta relació amb els forns de vidre més propers: Senan i l'Albi.

També podem observar que l'ofici de vidrier es transmetia de pares a fills. Per exemple, tenim un cas d'un vidrier de Juneda, Anton Pallerola, casat a Senan, que quan el forn del poble veí es tancà, ell s'instal·là a Fulledda, amb el seu fill, on continuà l'ofici. El seu fill Francisco, vidrier, es casà en segones núpcies a Fulledda i el seu fill, conegut amb el renom de Simarro, també fou vidrier.

(Els noms que estan en negreta són els dels vidriers)

S'hauria de destacar com a cognom vidrier el dels Vives, procedents d'Arenys de Munt, important vila vidriera, i establerts a Fullea, a l'Albi i a Senan. No coneixem quin grau de parentiu hi havia entre ells, però tots eren treballadors dels forns de vidre. També trobem altres cognoms associats al forn; els Colom, descendents del Bruc i afincats a finals del segle XVIII; els Boix, que s'hi instal·laren al segle XVIII, i els Juncosa.

7. PROBLEMES DE LA INVESTIGACIÓ

Un dels inconvenients més importants per resseguir la història del forn de vidre en els documents és conèixer com era designat l'ofici de vidrier.

Per exemple, a finals del segle XVIII, trobem en diferents protocols notariaus de l'Espluga de Francolí, sota la denominació de vidrier, tant els membres de la família Cantó (de cal Margendom), que eren els propietaris del forn, com els treballadors (per exemple, Feliu Boix i Mateu Colom).

A principis del segle XIX, tenim la combinació "pagès i vidrier" i fins i tot només "pagès" per designar alguns membres de la família Cantó.

En els llibres de contribució industrial dels anys 1861-1862 i 1868-1869 trobem Manuel Cantó i Pàmies i Josep Cantó i Pàmies com a "fabricantes de vidrios verdes".

En canvi, en els diferents documents municipals de l'ajuntament de Fullea, de finals del segle XIX, es diferencia entre el propietari del forn de vidre (Manuel Cantó, 1869) i els vidriers (Gregori Ballester, Pere Vives, Antoni Pallerola, 1883) i fins i tot hi apareix el terme "exvidrier" (referint-se a Matías Besora, 1880).

A mitjans segle XIX, en els documents municipals i en els privats, els que treballaven al forn de vidre apareixen designats com a "labradores".

No sabem si aquest canvi és degut a la complementaritat del treball de vidrier amb les feines del camp (predominant la darrera) o a una pèrdua de prestigi de l'ofici de vidrier.

8. BREUS CONCLUSIONS

El forn de vidre fou un impuls econòmic i social per a Fullea.

La seva màxima esplendor hauria durat de mitjans segle XVIII a mitjans segle XIX.

Els treballadors del forn estaven integrats.

El treball del forn es compaginava amb les feines del camp.

Hi havia una important mobilitat de la mà d'obra especialitzada entre les diferents zones de producció.

Les vendes no es realitzaven només als pobles del voltant; hi havia un comerç interprovincial, que s'estenia per la província de Lleida i per la de Tarragona.

9. ANNEX FOTOGRÀFIC

Foto 1. Edifici del forn de vidre, situat entre el carrer Major i el carrer Orient. Fotografia dels anys setanta, realitzada per Ramon Santamaria.

Foto 2. Porró del forn de vidre de Fullea. Propietat del senyor Josep Bonet Arbós.

10. BIBLIOGRAFIA

10.1. FONTS MANUSCRITES

- [1Lpàg./any] -[3Lpàg./any] -[4Lpàg./any]-[5Lpàg./any]
- [6Lpàg./any] -[SLpàg./any] Llibres de comptes de diferents èpoques del forn. Arxiu Sr. Gabarró, original. Arxiu Família Arbós Gabarró, fotocòpies.
- AAG Arxiu Adela Gabarró.

10.2. FONTS IMPRESES

- Arbós Gabarró, Santi: *Onomàstica del forn de vidre*. (Inèdit)
- Bergadà Escrivà, A. (1978): *Vimbodí. Estudi històric, sociològic i religiós*. Parròquia de Vimbodí, Vimbodí.
- Continente, Juan Antonio i Arbós, Santi (1986): *Fullea i Agustina d'Aragó*, Ajuntament de Fullea.
- Continente, Juan Antonio i Arbós, Santi (1993): *Fullea. Un poble de les Garrigues*, núm. 20. Diputació de Lleida.
- Grau i Pujol, Josep M. (1989): *La indústria de Montblanc i la Conca en el segle XVIII*.
- Vallverdú i Briansó, Ernestina (1995): *Senan*. Ed. Ajuntament i Parròquia de Senan, Senan.

Abreviatures

- AAT: Arxiu Arxidiocesà de Tarragona
- AHM: Arxiu Històric de Montblanc
- AAG: Arxiu Adela Gabarró